

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ДЛЯ ОЦІНКИ ПЕРЦЕПТИВНО-КОГНІТИВНОГО ТА ПСИХОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті представлені результати дослідження Програми комплексного психофізіологічного обстеження молодших школярів з вадами інтелекту та їх здорових однолітків, за станом когнітивних функцій і психомоторних якостей, а саме сили/слабості нервової системи та оцінки здатності визначати просторові й тимчасові співвідношення між об'єктами.

Ключові слова: перцептивно-когнітивні функції, розумово відсталі молодші школярі, сенсомоторна реакція, психомоторика, психофізичні якості.

Доцільність використання психофізіологічних параметрів для оцінки перцептивно-когнітивних здібностей і психомоторних якостей дитини не викликає сумнівів, оскільки вони є обов'язковими критеріями валідної діагностики психофізіологічного статусу, яка набула використання в широкому спектрі ситуацій: стан перцептивно-когнітивного, психомоторного розвитку в онтогенезі; діагностика рухових якостей з метою профорієнтації; своєчасне виявлення порушень інтелектуальної та рухової сфери; визначення ефективності проведення патогенетично орієнтованої терапії при корекційно-розвивальному навчанні та реабілітації [1].

Перцептивно-когнітивні та психомоторні функції забезпечують пізнавальні процеси свідомості і їх дослідження пов'язано з вирішенням актуальних питань вікової та педагогічної психології, спеціальної педагогіки та психології [2].

Дослідження психофізіологічних особливостей людини в наш час інтенсивно розробляється з теоретико-фундаментальних, методичних і прикладних позицій. Основне значення для оцінювання психофізіологічного статусу має дослідження нейродинамічних і психомоторних властивостей індивіда як найбільш природних і стабільних в онтогенезі якостей людини.

Психофізіологічна діагностика базується на тому положенні, що властивості нервових процесів і функціональні стани людини знаходяться в тісному взаємозв'язку з її соматичними психофізіологічними особливостями, тому у випадку виникнення тих чи інших відхилень від нормативних індивідуальних траєкторій психофізіологічного розвитку відповідно змінюються показники сили, урівноваженості, рухливості нервових процесів, а також психофункціональний стан організму. З метою оцінювання ступеня психофізіологічного і фізичного навантаження на організм людини на цій основі для прогнозування ризику розвитку психосоматичних захворювань і патологій, пов'язаної з нервовим і фізичним виснаженням, зараз широко використовуються психофізіологічні діагностичні методи [3].

Результати психофізіологічних досліджень придатні для діагностування не тільки патологій в психофункціональному стані людини, а й для виявлення на підставі швидкостей простих і складних сенсомоторних реакцій дефіцитарність у стані сенсорних систем мозку (насамперед, зорової і слухової). Низькі значення швидкостей складних сенсомоторних реакцій у дітей, порівняно із середніми статистичними показниками для певного вікового періоду, а також велика кількість похибок під час проведення психофізіологічних тестів указують на наявність затримки психофізичного розвитку дитини.

Психофізіологічна діагностика дітей молодшого шкільного віку призначена для виявлення індивідуальних особливостей психофізіологічного розвитку дитини й заснована на порівнянні індивідуальних результатів психофізіологічних досліджень з середньостатистичними, які віддзеркалюють вікову норму.

Актуальність запровадження досліджень полягає в необхідності визначення та прогнозування індивідуальних траєкторій психофізіологічного розвитку молодших школярів для розробки адаптивних методів корекційно-розвивального навчання для такої категорії дітей [4].

Мета дослідження: визначити рівень дефіцитарності когнітивного розвитку в розумово відсталих молодших школярів у порівнянні зі здоровими однолітками за об'єктивними критеріями психофізіологічного стану дітей.

Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні завдання:

1. Здійснити психофізіологічні дослідження, щодо визначення стану когнітивного розвитку у розумово відсталих молодших школярів у порівнянні зі здоровими однолітками ("Теплінг тест"; реакція на рухомий об'єкт).

2. Запровадити зіставлення отриманих результатів за об'єктивними параметрами "тепінг-тесту" (швидкість руху лівою рукою; швидкість руху правою рукою; різниця швидкостей виконання рухів правою і лівою рукою; показник стомлюваності для лівої руки; показник стомлюваності для правої руки; тип нервової системи) у молодших школярів з вадами інтелекту і здорових учнів відповідного віку.

3. Провести порівняльний аналіз реакцій на рухомий об'єкт за об'єктивними психофізіологічними параметрами: рівень сенсомоторного збудження (чотири показника-коло, смуга, сектор 1 і 2); сенсомоторна точність (чотири показника-коло, смуга, сектор 1 і 2) у розумово відсталих молодших школярів і здорових однолітків.

4. Порівняти показники успішності виконання психофізіологічних тестів учнями контрольної та експериментальної груп з урахуванням статі дітей з метою виявлення ступеню дефіцитарності в когнітивному розвитку в розумово відсталих молодших школярів і здорових дітей аналогічного віку.

Методика дослідження: Програма комплексного психофізіологічного обстеження дітей [4] розроблена на кафедрі спеціальної педагогіки і психології ПНПУ ім. К.Д. Ушинського. У Програмі зазначені назви методик, вимірювані параметри, курсивом у дужках подано умовне позначення в таблиці статистичної обробки даних, одиниці вимірювання, нормативне значення показника. Комплексне психофізіологічне тестування включало тести, які були спрямовані на оцінку певних конкретних когнітивних функцій в розумово відсталих молодших школярів і їх здорових однолітків.

Відповідно до поставленої мети було використано три види психофізіологічного тестування за такими методиками: "Теплінг тест", реакція на рухомий об'єкт.

"Теплінг тест". Призначення: Тест призначений для вивчення сили/слабості нервової системи [Льїн Е.П. Психологія індивідуальних розходжень. – СПб.: Питер, 2004. – 401 с.: іл. – (Серія "Майстра психології")].

Принцип методу: Теплінг-Тест відслідковує зміни максимального темпу рухів кистою руки при роботі з вольовим зусиллям у пліні заданого часу.

Процедура: Тест проводиться спочатку для лівої руки й потім для правої. Дається завдання стукати спеціальною ручкою по планшеті 30 сек, намагаючись при цьому втримувати максимальний темп. Кількість рухів фіксується через кожні 5 сек і автоматично заноситься в таблицю 1. По б одержуваних крапках будується крива зміни темпу рухів і виводиться на екран. За тестами визначаються: швидкість рухів рук, площа області, що була утворена при грюкотінні лівою рукою й при грюкотінні правою рукою, різниця між швидкостями лівої й правої руки, "провідна" рука, показник стомлюваності й тип нервової системи. Тип нервової системи визначається шляхом візуального порівняння графіка зміни темпу рухів пацієнта з характерними графіками для сильної, середньої й слабкої нервової системи.

Тест. **"Реакція на рухомий об'єкт"**: Тест призначений для оцінки здатності людини визначати просторові й тимчасові співвідношення між об'єктами. [Никадров В.В. Психомоторика. Учеб. пособие / В.В. Никадров. – СПб.: Нова, 2004. – 104 с.]

Принцип методу: Реакція на об'єкт, що рухається, являє собою рухову відповідь на сполучення що рухається й нерухливого об'єктів таким чином, щоб зафіксувати момент сполучення. Визначається здатність до тимчасової й просторової екстраполяції подій на підставі поточної інформації.

Процедура: Пацієнтові пред'являються об'єкти, що рухаються, чотирьох видів. Час реакції (виконання завдання) фіксується й далі розраховуються: рівень сенсомоторного збудження – як середня арифметична за результатами 20-ти спроб, і сенсомоторна точність – як середнє арифметичне за результатами 20-ти спроб, узятих по модулю.

Протягом 2010-2011 навчального року було проведено комплексне психофізіологічне обстеження для визначення стану когнітивного розвитку в розумово відсталих молодших школярів і їх здорових однолітків з використанням вищезазначеної Програми комплексного психофізіологічного обстеження дітей. Адекватні методики психофізіологічного тестування використані при обстеженні 50 розумово відсталих учнів 1-го та 3-го класів спеціальної загальноосвітніх шкіл №1 та №2, м. Херсона віком від 7 до 12 років, (експериментальна група) і 50 здорових учнів 1-х – 3-х класів такого ж віку ЗОШ №1 м. Цюрупинська (контрольна група).

Для здійснення порівняльного аналізу успішності виконання тестових завдань контрольну й експериментальну групи було поділено на дві підгрупи по 25 осіб за статевою ознакою.

Здійснено порівняльний аналіз результатів виконання "Теплінг тесту" розумово відсталими і здоровими дітьми за наступними об'єктивними психофізіологічними параметрами: швидкість руху лівою рукою; швидкість руху правою рукою; різниця швидкостей виконання рухів правою і лівою рукою; показник стомлюваності для лівої руки; показник стомлюваності для правої руки; тип нервової системи.

Результати запровадженого порівняльного аналізу за вищезазначеними психофізіологічними параметрами представлені для дівчаток на рис. 1 і 2, а для хлопчиків на рис. 3 і 4.

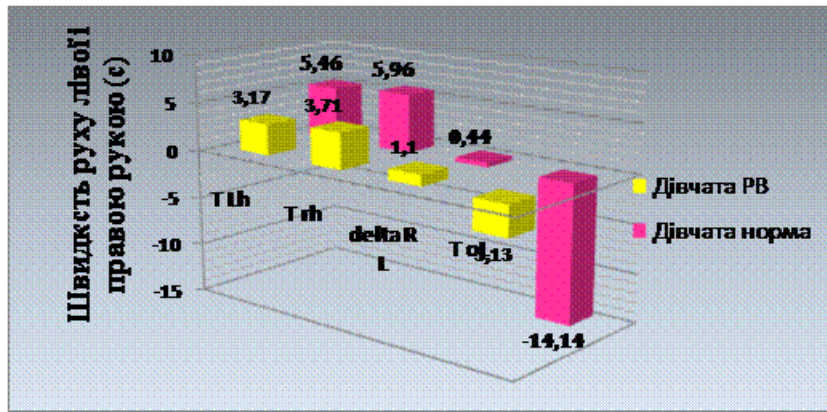

Рис. 1. Результати виконання "Тепінг тесту" розумово відсталими і здоровими дівчатками за параметрами швидкості руху лівою і правою рукою

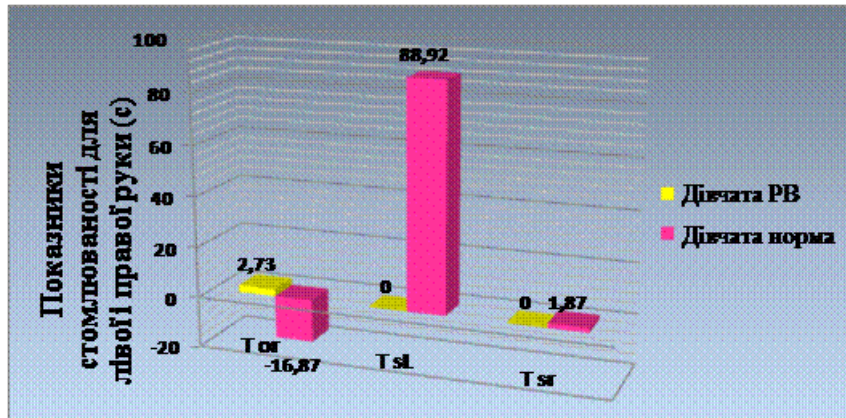

Рис. 2. Результати виконання "Тепінг тесту" розумово відсталими і здоровими дівчатками за показниками стомлюваності для лівої і правої руки

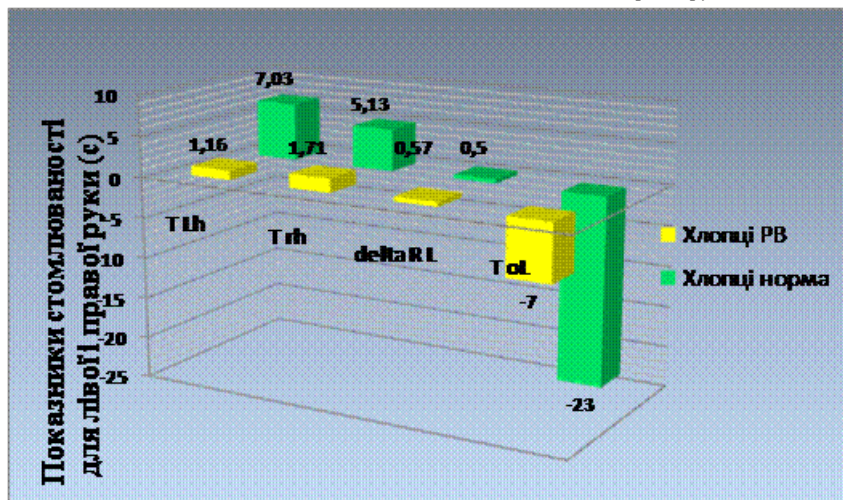

Рис. 3. Результати виконання "Тепінг тесту" розумово відсталими і здоровими хлопчиками за параметрами швидкості руху лівою і правою рукою

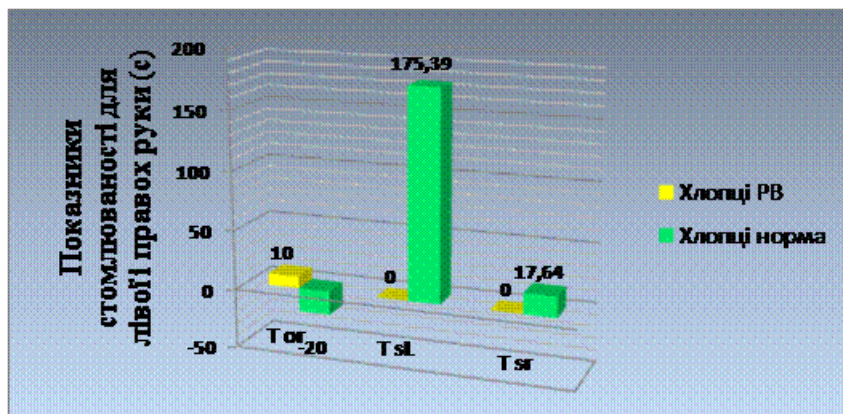

Рис. 4. Результати виконання "Тепінг тесту" розумово відсталими і здоровими хлопчиками за параметрами швидкості та за показниками стомлюваності для лівої і правої руки

Згідно з отриманими результатами виконання "Теплінг тесту" здоровими і розумово відсталими учнями молодших класів було встановлено домінування правої та лівої руки у обстежених дітей, а також виявлено тип нервової системи в молодших школярів експериментальної і контрольної групи. Аналіз розподілу обстежених дітей за типом нервової системи показав що в експериментальній групі розумово відсталих учнів спостерігалося превалювання середнього і слабого типів, у той час як у контрольній групі здорових однолітків було виявлено переважно середній тип нервової системи.

Виходячи з проведеного порівняльного аналізу, слід відзначити що показники перцептивно-когнітивного розвитку та психофізіологічних якостей розумово відсталих, як у дівчаток так і хлопчиків є недостатньо розвиненими і вони відстають від здорових дітей за рівнем розвитку психофізіологічних якостей.

Здійснено порівняльний аналіз успішності виконання психофізіологічних тестів за показниками реакція на рухомий об'єкт у розумово відсталих молодших школярів і здорових однолітків, його результати представлені на рис. 5 і 6.

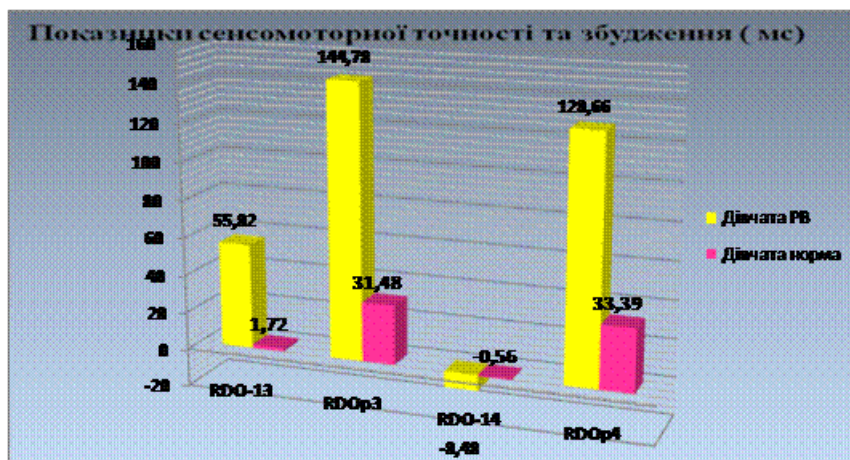

Рис. 5. Успішність виконання психофізіологічних тестів за показником реакції на рухомий об'єкт у розумово відсталих і здорових дівчаток

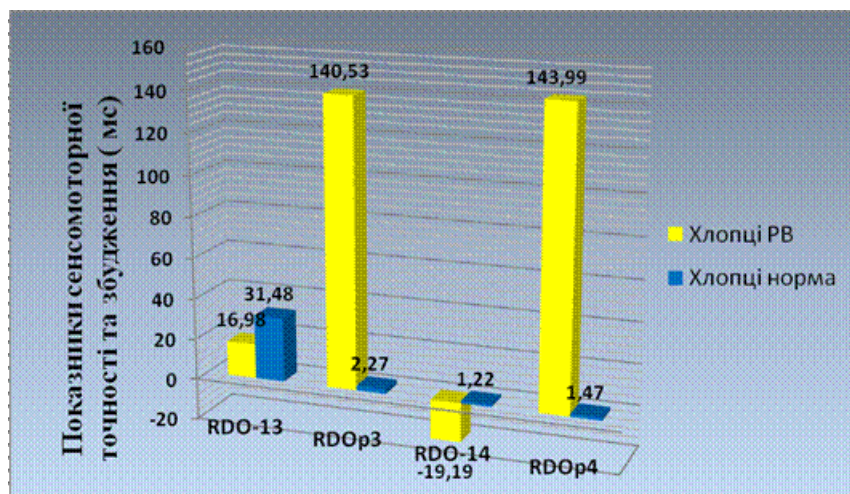

Рис. 6. Успішність виконання психофізіологічних тестів за показником реакції на рухомий об'єкт у розумово відсталих і здорових хлопчиків

Кількісні показники психофізіологічного тестування аналізувались за допомогою методів варіаційної статистики. Визначали середнє значення показників (M), середньої помилку ($\pm m$). Достовірність відмінностей між експериментальною і контрольною групами визначали за допомогою двохвибіркового критерію Вілксона. Різницю між двома середніми величинами вважали достовірною при $p \leq 0,05$. Математичні операції проводилися у програмних пакетах Microsoft Excel 2003 та "Statistica 6.0".

Висновки. 1. Комплексне обстеження розумово відсталих молодших школярів та їх однолітків з використанням об'єктивних психофізіологічних критеріїв дозволило встановити ступінь зниження рівня когнітивного розвитку в дітей з вадами інтелекту за показниками виконання адекватних методик психофізіологічного тестування ("Теплінг тест", реакція на рухомий об'єкт).

2. На підставі порівняльного аналізу стану перцептивно-когнітивного розвитку в розумово відсталих молодших школярів і їх здорових однолітків, слід дійти висновку про недосконалість зорового сприйняття (показники рівня шуму та інформативності), зниження швидкості сенсомоторних реакцій і дефіцитарність психомоторних якостей у дітей з вадами інтелектуального розвитку.

3. Співставлення психомоторних якостей у дівчаток і хлопчаків дозволяє зазначити статеві відмінності в контрольній групі дітей, в той час як у учнів з обмеженими пізнавальними можливостями достеменної різниці в успішності виконання психофізіологічних тестів дівчатами і хлопцями не виявляється.

4. Визначено рівень дефіцитарності когнітивного розвитку у розумово відсталих молодших школярів за об'єктивними критеріями оцінки психофізіологічного стану дітей у порівнянні зі здоровими однолітками.

За результатами впровадженого в практику роботи загальноосвітніх спеціальних шкіл комплексного психофізіологічного обстеження молодших школярів з вадами інтелекту на підставі об'єктивної оцінки ступеню порушень когнітивного розвитку дітей реалізовано індивідуалізований підхід до проведення корекційно розвиваючого навчання для такого контингенту дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дегтяренко Т.В., Ушан О.В. Індивідуалізована оцінка психофізіологічного статусу дітей на підставі окулодінамічних параметрів зорової аферентації / Т.В. Дегтяренко, О.В. Ушан.
2. Дегтяренко Т.В., Шевцова Я.В. Дослідження стану психомоторики в розумово відсталих молодших школярів / Т.В. Дегтяренко, Я.В. Шевцова // Наука і освіта. – № 4-5. – 2010 р. – С.78-83.
3. Дегтяренко Т.В. Інтегральна оцінка стану когнітивних функцій на основі об'єктивних параметрів зорової аферентації / Т.В. Дегтяренко, О.В. Ушан, О.С. Іванова // Зб. трудів і міжнар. наук. конгресу "Креативність і творчість" 2009. – С.8.
4. Дегтяренко Т.В. Ковиліна В.Г. Психофізіологія раннього онтогенезу / Т.В. Дегтяренко, В.Г. Ковиліна. – Київ : Рада, 2011. – С. 111, 212, 262.

